

ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เอกสารคำสอน วิชา 2401217 การเมืองไทยสมัยใหม่

ภาคปลาย ปีการศึกษา 2550

ผู้สอน พิชญ์ พงษ์สวัสดิ์

ผู้ช่วยสอน บัณฑิตวิช ตามไท และ ปริชญ์ นิต์ศน์เอก

(ปรับปรุงเมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2551)

สารบัญ

เค้าโครงการสอน	3
บทที่ 1 ความเป็นสมัยใหม่(ทันสมัย)และกระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ การเมืองไทย สมัยใหม่ และการเมืองของความเป็นสมัยใหม่	20
บทที่ 2 ความทันสมัย/สมัยใหม่ในสังคมไทย และ "ความเป็นไทย" ในฐานะความทันสมัย - modernity in Thailand and Thainess as modernity	26
บทที่ 3 "ชาตินิยม" (nationalism) ในมิติของ การสร้างความทันสมัยทางการเมือง และ การเมืองของความทันสมัย	33
บทที่ 4 การพัฒนาการเมือง/การเมืองของความสมัยใหม่ของจุฬาลงกรณ์: จากการปฏิรูป ประเทศเพื่อก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่อย่างตะวันตก (modernization as westernization) V.S. การก่อรูปของ "รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์" (absolutist state) ของไทยในฐานะ ปมปัญหาของการเมืองของความเป็นสมัยใหม่ และ การผลิต/บริโภค ลัทธิพีธีเสด็จพ่อ ร.5 ในปัจจุบัน	47
บทที่ 5 24 มิถุนายน 2475: ละครการเมืองหรือการปฏิวัติสยาม?	53
บทที่ 6 การเมืองหลังการปฏิวัติสยาม 2475: กำเนิดวัฏจักรการเมืองไทย และการเมืองของ อุดมการณ์	67
บทที่ 7 การเมืองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์ การรื้อฟื้นสถาบันพระมหากษัตริย์ กำเนิด อำมาตยาธิปไตย กำเนิดรัฐที่หมกมุ่นกับการพัฒนา และ พัฒนาการของทุนอุตสาหกรรม สมัยใหม่	76
บทที่ 8 "16 ตุลา 251?": จากความบกพร่องของพัฒนาการทางการเมือง สู่การเมืองภาค ประชาชน การเมืองแห่งความทรงจำ และ การเมืองเชิงวัฒนธรรมว่าด้วย "วาทกรรม ราชาชาตินิยม (ประชาธิปไตย)"	88
บทที่ 9 เปรมมาธิปไตย: ว่าด้วยสภาวะ "ครึ่งใบ" ของพัฒนาการทางการเมืองของไทย เศรษฐศาสตร์การเมือง และ การครองความคิดของระบอบเปรม	99
บทที่ 10 จากชนาธิปไตย สู่ การปฏิรูปการเมือง และการเปลี่ยนแปลงในสาขาวิชา รัฐศาสตร์	110
บทที่ 11 "ระบอบทักษิณ" และการเมืองหลังระบอบทักษิณ	119
ข้อสอบปลายภาค	130

บทที่ 8 "16 ตุลาคม 251?": จากความบกพร่องของพัฒนาการทางการเมือง ผู้การเมืองภาคประชาชน การเมืองแห่งความทรงจำ และ การเมืองเชิงวัฒนธรรมว่าด้วย "วาทกรรมราชาชาตินิยม(ประชาธิปไตย)"

การบรรยายในสัปดาห์นี้เริ่มต้นด้วยการพูดถึง "เหตุการณ์ 16 ตุลาคม 251?" ในฐานะวาทกรรมใหม่ในความทรงจำสาธารณะที่เกิดขึ้นต่อเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งหากมองในแง่ดี อาจหมายถึงความเข้าใจว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นปรากฏขึ้นจริง และมีความสำคัญในฐานะเหตุการณ์การลุกขึ้นต่อสู้เผด็จการของนักศึกษา แต่ในรายละเอียด เราจะพบว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นั้นมีความเกี่ยวเนื่องกัน แต่ส่วนหนึ่งที่ทำให้เหตุการณ์นี้กลายสภาพเป็นเหตุการณ์ 16 ตุลาคม 251? นั้นเป็นปมปัญหาในเรื่องของการเมืองแห่งความทรงจำ ที่ทำให้เราต้องย้อนพินิจในเรื่องของ "ประวัติศาสตร์การเมือง และ การเมืองของประวัติศาสตร์" โดยเฉพาะกว่าจะมาถึงการระบุให้วันที่ 14 ตุลาคมของทุกปี เป็นวัน "14 ตุลาประชาธิปไตย" ในฐานะวันสำคัญของชาติ

และที่สำคัญ พัฒนาการของการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองของเหตุการณ์เดือนตุลาฯ ได้พัฒนาไปถึงขั้นของการศึกษา ปมปัญหาของ "ประชาธิปไตยแบบ 14 ตุลา" แทนที่จะเป็นการสิ้นสุดของชัยชนะในเรื่องของการบันทึกความทรงจำ 14 ตุลาในฐานะเหตุการณ์ประชาธิปไตยประวัติศาสตร์ และการรื้อฟื้นและเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519

เค้าโครงคำบรรยายในสัปดาห์นี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ ตามกรอบของวิชาที่ได้รับบรรยายมาตั้งแต่ครั้งแรก นั่นคือแรงดึงเครียดระหว่าง ความทันสมัยทางการเมือง และ การเมืองของความทันสมัย

โดยในเรื่องของความทันสมัยทางการเมืองนั้น เหตุการณ์เดือนตุลาฯ ทำให้เราเห็นภาพการตีความการพัฒนาการเมืองในสองรูปแบบ ในรูปแบบแรก เราจะพบว่า เหตุการณ์เดือนตุลานั้นเป็นเรื่องของการมองว่าการเมืองไทยนั้นยังขาดการพัฒนาทางการเมืองอย่างเป็นขั้นเป็นตอน กล่าวคือ เหตุการณ์ 14 ตุลา 16 นั้นเป็นเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงพลังในการอธิบายของทฤษฎีว่าด้วยการพัฒนาทางการเมืองในแบบของ Huntington ที่มองว่าหากสังคมพัฒนาเร็วเกินกว่าที่ระบบการเมืองจะตอบสนองต่อความต้องการดังกล่าวได้ เหตุการณ์ 6 ตุลา 19 ก็จะเป็นผลลัพธ์/ผลที่ตามมาของการพัฒนาที่ไม่พร้อม ที่ต่อเนื่องมาทั้งจากการหยุดยั้งพัฒนาการเมืองนับเนื่องมาจาก การปฏิรูประบอบราชการในรัชกาลที่ 5 และ การพยายามมอบรัฐธรรมนูญของรัชกาลที่ 7 โดยการแย่งชิงอำนาจของคณะราษฎร และ การเติบโตของระบบราชการจนกลายเป็นระบบอำมาตยาธิปไตย ภายหลัง 2475 และการแข่งขังทางการเมืองโดยไม่ให้เกิดการพัฒนาศาสนาทางการเมืองอื่นๆ โดยเฉพาะพรรคการเมืองและการเลือกตั้งในยุคจอมพลสฤษดิ์-ถนอม

ในรูปแบบที่สอง เราจะพบการตีความว่า เหตุการณ์เดือนตุลานั้นเป็นจุดตั้งต้นของการพัฒนาทางการเมืองที่สำคัญของพลังประชาชน เพราะเป็นเหตุการณ์ครั้งแรกที่ชนชั้นกลาง โดยเฉพาะพลังนักศึกษาที่เป็นพลังบริสุทธิ์ได้ออกมาเรียกร้องให้เกิดประชาธิปไตย บนท้องถนน ซึ่งหากจะว่าไปแล้ว การตีความเช่นนี้มีนัยยะของการมองว่า เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 นั้นมีความจริงแท้ทางประชาธิปไตยมากกว่า 2475 เพราะในครั้งนี่ผู้ที่เรียกร้องประชาธิปไตยนั้นเป็นพลังบริสุทธิ์ ไม่ได้มุ่งหวังผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนเอง และในท้ายที่สุด การเกิดขึ้นของเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นั้น สะท้อนให้เห็นว่า "รัฐ" ไทยนั้นเป็นผู้ร้ายทางประวัติศาสตร์ หรือเป็นอาชญากรทางประวัติศาสตร์เสียมากกว่า

สำหรับในมิติของ การเมืองของความทันสมัย นั้น เราจะพบประเด็นสำคัญสองประเด็น นั่นก็คือ เรื่องของการเมืองของความทรงจำ-ประวัติศาสตร์ทางการเมือง และเรื่องของการทำการวิพากษ์ "ประชาธิปไตยแบบเดือนตุลา"

สำหรับการเมืองของความทรงจำ นั้น มีมิติที่สำคัญสองประการ ในประการแรก จะพบถึงความพยายามในการผลักดันเคลื่อนไหวของบรรดา "คนเดือนตุลา" ในการทำให้รัฐยอมรับเหตุการณ์เดือนตุลา โดยรูปธรรมที่สำคัญนั้นมีด้วยกันหลายประการ อาทิ การระบุไว้ในหลักสูตรการศึกษาของเด็ก การผลักดันให้มีการรับรองวัน 14 ตุลา ประชาธิปไตย การสร้างอนุสาวรีย์เหตุการณ์ เดือนตุลา ที่อนุสรณ์สถานฯ

ส่วนอีกด้านที่สำคัญก็คือ จะพบว่าเหตุการณ์เดือนตุลานั้นถูกเลือกจำ โดยการสกัดขีดขวางของรัฐ ให้เหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นเหตุการณ์ที่จำได้ง่ายกว่า เหตุการณ์ 6 ตุลา 19 ทั้งนี้เพราะ เหตุการณ์ แรกนั้นสามารถผลักดันให้เป็นประเด็นระหว่าง นักศึกษาพลังบริสุทธิ์ กับเผด็จการทรราชย์ ในขณะที่เหตุการณ์ 6 ตุลา นั้นมีความซับซ้อนกว่า ทั้งนี้เพราะเกี่ยวพันถึง กลไกรัฐทั้งหมดในการทำสงครามอุคมการณ์ กับฝ่ายคอมมิวนิสต์ และการก่อตัวของพลังฝ่ายขวา ที่พระมหากษัตริย์เข้าไปมีส่วนสำคัญในกระบวนการดังกล่าวด้วย ในขณะที่เหตุการณ์แรกนั้นจบลงด้วยการแทรกแซงของสถาบันกษัตริย์ผ่านการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีพระราชทาน และการร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ 2517 ที่เรียกว่าสภาพนาม้า จนสรุปหนึ่งว่าเหตุการณ์ 14 ตุลานั้น เป็นเหตุการณ์ประชาธิปไตยอุคมคติ ขณะที่เหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 นั้นเป็นบาดแผลความทรงจำของสังคมที่ไม่สามารถนำเสนอได้ อันเนื่องมาจากความอหังการถือถือของประวัติศาสตร์ความทรงจำที่ถูกทำให้ลืม

สำหรับปัญหาในเรื่องของการเมืองของความทันสมัยในประการที่สอง นั้นเป็นเรื่องของ การวิพากษ์วิจารณ์ประชาธิปไตยในแบบ 14 ตุลาคม 2516 ว่านำมาซึ่งปัญหาในการพัฒนาประชาธิปไตยในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะประชาธิปไตยในแบบ 14 ตุลาคม 16 นั้นวางความคาดหวังและใช้สถาบันกษัตริย์เข้ามาเป็นสถาบันสำคัญในการแก้ปัญหาการเมืองผ่านการประกอบสร้างอุคมการณ์ใหม่ ที่ผสมผสานแนวคิด ราชาชาตินิยม กับประชาธิปไตยเข้าไว้ด้วยกัน อาทิ ความเข้าใจของเราที่เกี่ยวกับ "วรรณทอง" ของการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 ที่ถูกนำมาใช้ในการเรียกร้องรัฐธรรมนูญในช่วงเหตุการณ์เดือน ตุลา ซึ่งเราจะเห็นผลประการสำคัญจากการต1อสู้เพื่อให้ได้มาในเรื่องของ "นายกรัฐราชทาน" ตามการตีความมาตรา 7 ของรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน 2540 ที่ผ่านมา

1. การเมืองของความทันสมัยกับเหตุการณ์เดือนตุลา: ความเสื่อมถอยทางการเมือง v.s. การปฏิวัติเดือนตุลา

1.1 เหตุการณ์เดือนตุลาในฐานะความเสื่อมถอยทางการเมือง: เหตุการณ์เดือนตุลาในสายตาของนักรัฐศาสตร์ กระแสหลักนั้นเป็นเหตุการณ์ที่ไม่ใช่เหตุการณ์ที่ควรจะได้รับเฉลิมฉลองในฐานะของการได้มาซึ่งประชาธิปไตย แต่เป็นเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความวุ่นวายทางการเมืองอันเนื่องมาจากการขาดการพัฒนาการเมืองที่จะทำให้เกิดระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพ ทั้งนี้เนื่องจากเสถียรภาพของระบบการเมืองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นหัวใจสำคัญ

ตัวอย่างงานวิชาการที่อธิบายเหตุการณ์เดือนตุลาคมในลักษณะของเหตุการณ์ความวุ่นวายไร้เสถียรภาพทางการเมืองได้แก่งานของชยอนันต์ สมุทวณิช และ ลิขิต ชีรวะดิน

ในงานของชยอนันต์ และ David Morell (1981) เขามองว่าการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ 14 ตุลาคมเป็นเรื่องของการ "ระเบิดขึ้น" ของการก่อความไม่สงบของนักศึกษา (the explosion of student-led unrest) ซึ่งเป็นผลโดยตรงมาจากความวุ่นวายใจและความคาดหวังที่ไม่ได้รับการตอบสนอง (frustrations and unmet aspiration) ที่เชื่อมโยงระหว่างช่องว่างที่ใหญ่ขึ้นเรื่อยๆระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมกับการหยุดนิ่งของสถาบันทางการเมือง ขณะที่พลังทางสังคมใหม่ๆที่เติบโตขึ้นนั้น ได้ถูกปฏิเสธในการเข้าสู่ระบบการเมือง (ส่วนหนึ่งเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคณะราษฎรที่เป็นการรัฐประหาร และไม่เคยนำเอาประชาธิปไตยที่สมบูรณ์มาใช้ในการปฏิบัติจริงๆ)

ชยอนันต์เห็นว่าเมื่อคณะทหารเลือกที่จะยิงผู้ชุมนุม ความชอบธรรมทางการเมืองที่พระมหากษัตริย์ทรงมีให้กับคณะผู้ปกครอง (royal legitimacy) ก็ถูกถอนออกจากผู้นำทางการเมือง โดยการที่พระมหากษัตริย์ทรงมีรับสั่งให้ผู้นำทหารเหล่านั้นออกนอกประเทศ นอกจากนี้เมื่อทหารกลับสู่กรมกอง สิ่งที่เกิดขึ้นในช่วง 2516-19 จึงเป็นเรื่องของการแบ่งขั้วทางการเมืองที่สะท้อนถึงความรุนแรงระหว่างพลังทางสังคมที่สนับสนุนการปฏิรูป และ กลุ่มที่เป็นปฏิริยาต่อการปฏิรูป ซึ่งถ้ามองในรายละเอียด ชยอนันต์เห็นว่า ในเมืองไทยนั้นความขัดแย้งทางการเมืองเป็นเรื่องราวของพลังทางสังคมสามกลุ่ม นั่นก็คือ พลังปฏิรูป พลังปฏิริยา (ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง) และ พลังการปฏิวัติ (หมายถึงพรรคคอมมิวนิสต์)

ชยอนันต์เสนอว่าการเปลี่ยนสู่การเมืองแบบเปิดหลังปี 16 นั้นมี "ต้นตอ" ที่จะต้องจ่าย นั่นก็คือการเติบโตของความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่ม อาทิ นักศึกษา ชาวนา และกรรมกร ซึ่งรวมถึงการเผชิญหน้าทางการเมือง และการปลุกระดมทางการเมือง ในห้วงเวลา 3 ปีนั้น มีการนัดหยุดงาน 1333 ครั้ง และมีการประท้วง 322 ครั้ง มีการลอบสังหารไม่ต่ำกว่า 30 ครั้ง และมีการเลือกตั้งที่เต็มไปด้วยการนองเลือดมากที่สุด ในประวัติศาสตร์ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนไทยไม่คุ้นเคย และเมื่อเข้าสู่ 2519 สถานการณ์ทางการเมืองของไทยก็เข้าสู่สภาวะที่รับระบบการเมืองรองรับความวุ่นวายทางการเมืองไม่ไหว โดยเฉพาะความแตกแยกทางสังคมขั้นรุนแรง ดังนั้นเหตุการณ์โศกนาฏกรรมที่ธรรมศาสตร์ เมื่อ 2519 นั้นจึงเป็นเหตุการณ์ที่คาดการณ์ได้ว่าจะเกิดขึ้น และชนชั้นกลางที่อยู่ ในกรุงเทพฯนั้นค่อนข้างเต็มใจที่จะแลกประชาธิปไตยแบบรัฐสภาที่วุ่นวาย กับเผด็จการทหารที่มีเสถียรภาพ (เพราะวัฒนธรรมของไทยทำให้ประชาชนมีความอดทนต่อการทุจริตของระบบราชการมาโดยตลอด) และยอมแลกเสรีภาพของตนกับความมั่นคงของชาติ และความสุขสงบในประเทศ และยอมแลกเอาการแก้ปัญหาทางการเมืองในลักษณะที่ปฏิบัติได้จริงในระยะใกล้ๆ (short-run pragmatic solutions) แทนการปฏิรูปทางการเมืองในระยะยาวที่เต็มไปด้วยปัญหา

ลิขิต ชีรวะดิน (2544 พิมพ์ครั้งที่แปด ฉบับพิมพ์ครั้งแรกประมาณ 2530) ให้อรรถาธิบายในการวิเคราะห์ประเด็นทางการเมืองของ 14 ตุลา 2516 ว่าเป็นเรื่องของการเสียศูนย์ทางการเมืองระหว่างการพัฒนาทางการเมือง (การแช่เย็นทางการเมือง) กับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้แม้ว่าลิขิตจะนิยมยกย่องสิ่งดังกล่าวว่า "โดย

ตัวมันเองไม่เป็นสิ่งที่ผิด" (หน้า 179) แต่ลิตซ์ให้เห็นประเด็นที่สำคัญว่า ระบบพ่อขุนอุปถัมภ์นั้นแท้จริงแล้วความจริงก็เป็นระบบอุปถัมภ์ ซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาอำนาจทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ระบบนั้นทำงานได้ และกระบวนการสร้างพันธมิตรระหว่างพ่อขุนและบริวาร กับพลังทางเศรษฐกิจและการช่วยเหลือของอเมริกัน แต่เนื่องจากระบบดังกล่าวพึ่งบารมีของผู้นำมา เมื่อสฤติตายลงจึงเกิดความแตกแยกทางการเมืองระหว่างทหารเอง และผู้ปกครองคนใหม่ก็ไม่มีการมีทางเศรษฐกิจ และกอบกู้กับความซับซ้อนทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้นทำให้ระบบการเมืองแบบพ่อขุนนั้นไม่สามารถรองรับได้ (ให้นึกถึงทฤษฎีระบบ ซึ่งระบบการเมืองนั้นพังทลายเมื่อไม่สามารถรักษาสมดุลไว้)

สำหรับเหตุการณ์ 2519 นั้น ลิตซ์ อ้างอิงแนวคิดของ Huntington ในเรื่องการพัฒนาทางการเมืองอย่างชัดเจน ว่าเป็นเรื่องของการถูกรื้อทางการเมือง หรือความวุ่นวายทางการเมือง เนื่องจากระดับความตื่นตัวทางการเมืองมีมาก แต่ระดับการพัฒนาทางการเมืองซึ่งหมายถึงการจัดตั้งสถาบันทางการเมืองมาจัดระเบียบการมีส่วนร่วมหรือความจำเริญทางการเมืองมีต่ำ และทั้งลิตซ์และชยอนันต์นั้นเชื่อว่าเหตุการณ์ 6 ตุลา นั้นหลีกเลี่ยงไม่ได้

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ในขณะที่ชยอนันต์นั้นให้ความสนใจกับเหตุการณ์เดือนตุลา ในลักษณะของผลจากความวุ่นวายทางการเมืองที่เกิดมาจากการพัฒนาทางการเมืองที่ค่อนข้างจะบิดเบี้ยวไปจากกระบวนการที่เริ่มขึ้น โดยชั้นนำทางการเมืองของไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ลิตซ์นั้นจะให้ความสนใจในเรื่องของสภาวะผู้นำภายในระบบการเมืองมากกว่าการฟื้นชงถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริงทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

นอกจากนี้ อยากให้สังเกตลักษณะการวิเคราะห์การเมืองของนักรัฐศาสตร์กระแสหลักผู้มีชื่อเสียงทั้งสองคนในการอธิบายเหตุการณ์นองเลือดในเดือนตุลาคม 16 และ 19 ซึ่งมีลักษณะของการแยกตัวเองของนักวิชาการในฐานะของการวิเคราะห์เหตุการณ์ มากกว่าการอธิบายในลักษณะของความสัมพันธ์ในระดับความรู้สึก/ส่วนตัวกับเหตุการณ์ดังกล่าว และหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวโทษถึงผู้ที่ก่อความรุนแรงขึ้นมาในครั้งนั้น (รัฐบาล) ทั้งนี้เพราะเรื่องใหญ่ของนักวิเคราะห์ทั้งสองนั้นเป็นเรื่องของปัญหาในระดับโครงสร้าง มากกว่าเรื่องของเจตจำนงและอุดมการณ์ของผู้ปกครอง

1.2 เหตุการณ์เดือนตุลาในฐานะการปฏิวัติ:

อาจกล่าวได้ว่า งานของ เสน่ห์ จามริก (2517) ในวารสารธรรมศาสตร์ ที่ชื่อว่า "การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม" สะท้อนให้เห็นถึง "คำอธิบายอมตะ" ของประวัติศาสตร์ 14 ตุลา ที่อาจเรียกได้ว่าประวัติศาสตร์ของสำนักธรรมศาสตร์ ที่เรารับรู้กัน โดยทั่วไปในนามของการเผชิญหน้าระหว่างเผด็จการทหารที่สืบอำนาจต่อเนื่องยาวนาน กับขบวนการมวลชน ที่เป็นการรวมพลังของคนหนุ่มสาว ปราศจากสิ่งที่จะต้องสูญเสีย งานของเสน่ห์ทำให้เราเห็นภาพที่เลวร้ายของระบอบถนอม-ประภาส และในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้ให้ค่าแก่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 มากไปกว่า "การปฏิวัติของข้าราชการ (และ) เป็นการต่อสู้ระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่" ที่แย่งชิงอำนาจกันเอง (เสน่ห์อ้างอิงถึงงานเรื่อง อำมาตยาธิปไตยของริกส์) อย่างไรก็ตาม เสน่ห์เห็นว่าการปฏิวัติเดือนตุลานั้นยังไม่มีผลที่น่าพอใจ โดยเขาเปรียบเทียบให้เห็นว่ารัฐบาลของสัญญาฯ หลังเหตุการณ์ดังกล่าวนั้นมีสภาพไม่ต่างไปจากรัฐบาลของโมโนปรณีย์

ประเด็นที่น่าสนใจของงานเสน่ห์อีกจุดหนึ่งก็คือ เสน่ห์ไม่ได้ตกอยู่ในกับดักคำอธิบายถึงการขาดแคลนสถาบันทางการเมืองดังที่นักรัฐศาสตร์กระแสหลักได้อธิบายเอาไว้ แต่เสน่ห์ชี้ให้เห็นว่า ภายหลังจากเหตุการณ์เดือนตุลา 16 ได้อุบัติขึ้น

นั้น สถาบันกษัตริย์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญทางการเมืองท่ามกลางวิกฤติผู้นำในยุคดอนม-ประภาส โดยที่สถาบันกษัตริย์นั้นจำเป็นต้องมีการขัดแย้งกับรัฐบาล โดยเปิดเผยบ่อยครั้งอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งเป็นผลให้สถาบันกษัตริย์สามารถธำรงรักษาความเชื่อถือทางใจในหมู่ประชาชนส่วนใหญ่ ทั้งนี้เส้นที่อ้างงานของมรว. คีฤทธิและอธิบายระบบความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับประชาชนว่า "ราชประชาสมาศัย" ซึ่งมาจากแต่โบราณสืบเนื่องยาวนาน และทำให้ขบวนการนักเรียนนิสิต นักศึกษา ละครประชาชนต่างทุ่มความมุ่งหวังไปที่สถาบันสูงสุดนี้โดยธรรมชาติ โดยเส้นที่เห็นว่า การที่สถาบันพระมหากษัตริย์เข้ามามีบทบาททางการเมือง โดยตรงต่อการเปลี่ยนอำนาจและจัดตั้งรัฐบาล สัญญา และสมัชชาแห่งชาติ และสภานิติบัญญัติแห่งชาติเพื่อร่าง รธน. 2517 (หน้า 377-378 ในฉบับตีพิมพ์ใหม่ 2519) พึงสังเกตว่างานของเส้นที่เองนั้นอธิบายบทบาทของพระมหากษัตริย์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุค 16 ในรายละเอียดมากกว่างานของชัยอนันต์ในยุคเดียวกัน (1981)

ทัศนะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ นักรัฐศาสตร์ในช่วงหลังเดือนตุลาคม 2516 นั้นมีทัศนคติที่ไปในทิศทางเดียวกันอยู่อีกประการหนึ่ง ก็คือทำให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเดือนตุลา 16 ว่ามีลักษณะที่มีเนื้อหาของความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าเหตุการณ์ 2475 ดังที่เห็นในงานของเส้นที่ และงานในปี 2517 ของชัยอนันต์

ในงานที่ชื่อว่า "14 ตุลา: คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช" (2517) ชัยอนันต์เสนอประเด็นที่น่าสนใจที่แตกต่างไปจากความเข้าใจในเรื่องของเหตุการณ์ 14 ตุลาที่เราเข้าใจในเวลาต่อมาในฉบับฉบับของประวัติ 14 ตุลาที่มาจากสำนักประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ กล่าวคือ ชัยอนันต์มองว่าเหตุการณ์ที่เทียบเคียงกับเหตุการณ์ 14 ตุลา ซึ่งเขามองว่าเป็นเหตุการณ์วันมหาวิปโยคครั้งที่สอง กับเหตุการณ์การนองเลือดในวันมหาวิปโยคครั้งแรกเมื่อเดือนตุลาคม 2476 ของคณะกู้บ้านกู้เมือง ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า กบฏบวรเดช กล่าวคือ ชัยอนันต์นั้นใช้เหตุการณ์ 14 ตุลา มาขอความเป็นธรรม (หรือสร้างความปลอดภัย?) กับการเขียนประวัติศาสตร์ของกบฏบวรเดช โดยเทียบเคียงว่า คณะราษฎรนั้นเปรียบเสมือนรัฐบาลดอนมที่ประณามนักศึกษาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ กล่าวคือ ชัยอนันต์นั้นพยายามที่จะเสนอว่า คณะราษฎรและบริคตินั้นไม่ใช่วีรบุรุษประชาธิปไตย หากแต่รัชกาลที่ 7 ที่ทรงเตรียมการพระราชทานรัฐธรรมนูญ คณะกู้บ้านกู้เมือง(กบฏบวรเดช) และ การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 ต่างหากที่สมควรได้รับการจดจำในฐานะของกรณีเจตนารมณ์ที่จะนำพาประเทศไปสู่ประชาธิปไตยสมบูรณ์

แนวทางอีกแนวทางในการอธิบายในเรื่องของเหตุการณ์ 14 ตุลา และ 6 ตุลา ทั้งในฐานะที่เป็นการปฏิวัติ และเป็นการปฏิวัติที่มีลักษณะทางชนชั้น ก็คืองานของ เบน แอนเดอร์สัน (1977) ที่ใช้มุมมองทางชนชั้นในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการหวนกลับคือสู่อำนาจเผด็จการทหารอีกครั้งในกรณีของ 6 ตุลา โดยไม่ได้อยู่ในกรอบของการพัฒนาทางการเมือง และการไว้ซึ่งสถาบันทางการเมือง ดังแนวคิดของฮันดิงตัน เบน เห็นว่าสิ่งที่สำคัญคือการทำความเข้าใจกับลักษณะภายในของชนชั้นกลุ่มพีไทยซึ่งก่อตัวขึ้นมาในยุคสฤษดิ์ ซึ่งไม่พอใจสิ่งที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อ 14 ตุลา 2516 ทั้งกับชาวนา และกรรมกร ที่นักหุคงาน และ ลักษณะความรุนแรงของกลุ่มที่รัฐจัดตั้งซึ่งมีรากฐานมาจากกลุ่มพีน้อย หรือชนชั้นกลางระดับล่าง ในกรณีของกระทิงแดง ที่ผิพหวงจากการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น กล่าวอีกในหนึ่ง ความขัดแย้งทางชนชั้นของกลุ่มต่างๆ ในสังคมเป็นปมปัญหาสำคัญของการนำไปสู่ความรุนแรงเมื่อ 6 ตุลาคม 19 มากกว่าการขาดแคลนสถาบันทางการเมืองในมุมมองของอันติงตัน

นอกจากนี้แล้ว เบน ยังชี้ให้เห็นในรายละเอียดถึงการก่อตัวของสถาบันกษัตริย์ในสถานะสถาบันทางการเมืองภายใต้การร่วมมือและประสานประโยชน์กับเผด็จการทหารในช่วงเวลาเดียวกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งอาจตีความได้ว่า แม้ว่าโครงสร้างของเผด็จการอาจจะล่มสลายลงเป็นการชั่วคราว ภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม แต่ทว่าสถาบันทางการเมืองที่เป็นแกนกลางของชุมชนทางการเมืองของไทยนั้นอาจไม่ใช่ "พรรคการเมือง" ตามที่อันติงตันมอง หากแต่เป็นเรื่องของสถาบันพระมหากษัตริย์ (และอุดมการณ์ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์) ก็อาจเป็นไปได้

2. การเมืองของความทันสมัยกับเหตุการณ์เดือนตุลา: จากการเมืองของความทรงจำ สุ่มปัญหาของประชาธิปไตยในแบบตุลาคม

2.1 การเมืองของความทรงจำกับเหตุการณ์เดือนตุลา:

การยกเอาคำว่า "16 ตุลา" ขึ้นมาจั่วหัวของหัวข้อคำบรรยายในวันนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า เหตุการณ์เดือนตุลานั้นมิใช่เหตุการณ์ที่อยู่ในความทรงจำทางการเมืองอย่างง่าย ๆ ด้วยว่าความทรงจำที่มีต่อเหตุการณ์ทั้งสองเหตุการณ์นั้นเป็นเหตุการณ์ที่มีความต่อเนื่องกัน หากเราได้ศึกษาวรรณกรรมทางรัฐศาสตร์อย่างจริงจัง แต่ทว่าในพื้นที่ความทรงจำสาธารณะนั้น ความทรงจำในเรื่องดังกล่าวกลับกลายเป็นประเด็นทางการเมือง เพราะรัฐเองนั้นไม่ได้ยอมรับความจริงในตัวเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และในขณะเดียวกันในส่วนของขบวนการเคลื่อนไหวเดือนตุลานั้นเองก็มีปมปัญหาในการสถาปนาซึ่งความเป็นประชาธิปไตยในแบบขบวนการเดือนตุลาด้วยเช่นกัน (ดังที่จะกล่าวในหัวข้อถัดไป)

ในยุคแรกๆนั้น เราจะพบว่าความทรงจำในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม นั้นถูกบันทึกลงในลักษณะของบันทึกของผู้ที่เข้าร่วมเหตุการณ์ อาทิ งานของเสกสรร ประเสริฐกุล (2531) ซึ่งงานเหล่านี้เป็นงานที่ทำให้เห็นภาพอุดมคติของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ที่เป็นภาพของนักศึกษาที่มาจากชนบท และเห็นความทุกข์ยากและอยุติธรรมในสังคม ต่อมา เราจะพบเห็นงานของฝ่ายขวาที่มีลักษณะทางวรรณศิลป์เข้ามาชี้ให้เห็นภาพอีกด้านหนึ่ง อาทิ งานคู่กรรมสอง ของทมยันตี ที่นำเสนอภาพของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ผ่านความสูญเสียของผู้คนในเกมส์อำนาจ (ลองพิจารณาระยะห่างของงานทมยันตี ซึ่งเป็นฝ่ายขวา กับงานประชาธิปไตยบนเส้นขนาน ที่ได้อ่านไปแล้วในสัปดาห์ก่อนๆ)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จะได้กลายสภาพไปจาก "วันมหาวิปโยค" ในช่วงแรกๆของความทรงจำที่มีต่อเหตุการณ์ แต่ในช่วงไม่กี่ปีนี้เอง เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้กลายเป็นเหตุการณ์วันประชาธิปไตยที่เรียกว่า วัน 14 ตุลาคมประชาธิปไตย" หรือ "14 ตุลาคม วันประชาธิปไตย" ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อปี 2546 (ดูงานเกี่ยวกับความทรงจำทั้ง 14 ตุลาคม และ 6 ตุลาคมได้จาก บันทึกความทรงจำของผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคนั้น เช่น งานปฐมประวัติศาสตร์ของขบวนการนักศึกษามหาวิทยาลัยมหิดล งานของสุธรรม แสงประทุม งานของเสกสรร ประเสริฐกุล เป็นต้น) และมีการรณรงค์จนนำไปสู่การสร้างอนุสรณ์สถาน 14 ตุลาคม แต่ทว่าเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นั้นยังไม่สามารถได้รับการยอมรับในฐานะส่วนหนึ่งของความทรงจำสาธารณะที่รัฐเป็นอาชญากร ในการทำร้ายผู้ชุมนุมประท้วงได้

(อาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม นั้น สามารถถอยได้ด้วยกรโยนบาปไปสู่ ถนน-ประชาส-ณรงค์ แต่ เหตุการณ์เมื่อ 6 ตุลาคม นั้นมีความสลับซับซ้อนในเรื่องของความรุนแรงมากกว่า เพราะฝ่ายทหาร/ตำรวจที่สูญเสียอำนาจนั้น มีการได้รับการสนับสนุนจากสถาบันกษัตริย์ คังกรณีของเพลงพระราชนิพนธ์ เราสู้ (อุณงานของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ชิน ที่ชื่อว่า 'เราสู้') และ การก่อตั้งขบวนการประชาชน อาทิ ลูกเสือชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกัน ขบวนการนักศึกษานั้นเองก็ มีความเกี่ยวข้องกับขบวนการคอมมิวนิสต์เช่นกัน) นอกจากนี้ในทางปฏิบัติ นั้น จะพบว่า แม้ว่า เหตุการณ์ 6 ตุลา จะ เกิดที่หลัง คือในปี 19 ขณะที่เหตุการณ์ 14 ตุลา นั้นเกิดก่อน แต่ในความเป็นจริงแล้ว เมื่อจะต้องระลึก/เฉลิมฉลองใน แต่ละปี การจัดงานวันที่ 6 ตุลา จะต้องจัดก่อน วันที่ 14 และเมื่อสังคมยังไม่สามารถจัดการกับความทรงจำของวันที่ 6 (19) ได้ จึงสร้างความอึดอัดใจเกี่ยวกับการพูดถึงเหตุการณ์วันที่ 14 (16) ในแต่ละปี

งานเขียนของคณะกรรมการรับข้อมูลและสืบพยานเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ที่นำโดย ใจ อึ๊งภากรณ์ และ สุชาชัย ยัมประเสริฐ (2544) เป็นตัวอย่างที่ดีในการพยายามรวบรวมและชำระประวัติศาสตร์เหตุการณ์เพื่อชี้ให้เห็นความ รุนแรงจากการปราบปรามของรัฐ และพลังการเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์ของฝ่ายขวา ในขณะที่งานของ Katherine A Bowie (1997) นั้นชี้ให้เห็นว่า การก่อตั้งของขบวนการลูกเสือชาวบ้านนั้นเกี่ยวพันกับการปฏิบัติการณ์ทาง อุดมการณ์ของตำรวจตระเวนชายแดน และสถาบันพระมหากษัตริย์ (ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องในช่วงหลัง เมื่อขบวนการเริ่มลง หลักปฏิกรฐานแล้ว) และชี้ให้เห็นว่าชาวนาในระดับรายและกลางของหมู่บ้านจะมีบทบาทสำคัญในการทำให้ขบวนการ ดังกล่าวเติบโตขึ้น

ในอีกด้านหนึ่ง งานเขียนในเรื่องของ 6 ตุลา จำนวนไม่น้อย เริ่มตั้งคำถามว่าทำไมความทรงจำของ เหตุการณ์ 6 ตุลา จึงเกิดขึ้นไม่ได้ และไม่น่าจะเป็นเพราะแค่เรื่องของกรณีที่รัฐไม่ยอมรับผิดหรือปกปิดข้อมูล งานในแนว ดังกล่าวนี้อธิบายว่า ความทรงจำในเหตุการณ์ 6 ตุลา นั้นเป็นเรื่องของการ "จำไม่ได้ ลืมไม่ลง" ในฐานะของ "ประวัติศาสตร์บาดแผล" ที่หมายถึง อดีตที่ก่อความทุกข์ระทมเจ็บปวดต่อร่างกาย อารมณ์ และจิตใจ แต่กลับไม่ได้รับการ ชำระสะสาง หรือไม่กระจ่างลงตัวในจิตใจของผู้ที่ได้รับผลกระทบ ชงชัยเห็นว่าบาดแผลเช่นนี้ต้องการคำอธิบาย การทำ ความเข้าใจอย่างมีเหตุผล โดยกระจ่าง จนกว่าจะรู้สึกลงตัว จึงจะสามารถสมานแผลและทำให้อดีตไม่คาราคาซัง รมกวน จิตใจอีกต่อไป ชงชัยเห็นว่า อดีตเช่นนี้มักก่อให้เกิดความทรงจำและคำอธิบายที่ขัดแย้งสับสน หรือก่อให้เกิดผลทาง การเมืองที่ไม่พึงประสงค์ จึงยากที่จะทำให้อดีตลงตัวไปในทางใดทางหนึ่ง ชงชัยชี้ว่าความอึดอัดใจในความทรงจำ นั้นเกิดทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายที่กระทำ และฝ่ายที่ถูกกระทำ (ดู ชงชัย วินิจจะกุล 2539)

งานเขียนของเกษียร เตชะพีระ (2539) ได้ให้ภาพสรุปที่น่าสนใจกับประเด็นปัญหาของความทรงจำใน เหตุการณ์ 6 ตุลา จากการอภิปราย งานของชงชัย วินิจจะกุล และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล (พูดง่าย ๆ ก็คือ เหตุการณ์ ดังกล่าวไม่ใช่เรื่องของ "การชำระประวัติศาสตร์" ในฐานะความถูกต้องของเหตุการณ์เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการ "ให้ ความหมาย" กับการกระทำในอดีตที่เราจะจดจำมันอย่างไร) เกษียรเห็นว่างานของชงชัยที่ต้องการให้รำลึกถึง เหตุการณ์ 6 ตุลา ในลักษณะของการจดจำคนเหล่านั้น (ผู้ที่เสียชีวิต) ในฐานะของนักอุดมคติ มากกว่าจดจำเนื้อหา สารของอุดมการณ์ของการต่อสู้ ซึ่งเกษียรเห็นว่าเป็นการนำเสนอแบบ "คุณร่วมน้อย" ที่แม้ว่าด้านหนึ่งจะดูเหมือนจะมี

ลักษณะของการเหมารวมไปหมด แต่ในอีกด้านก็มีพลังทางการเมืองเป็นอย่างดี ด้วยว่า เป็นการล้มเลิกแนวคิดความทรงจำในเรื่องเหตุการณ์เดือนตุลาคว่าเป็นการต่อสู้ระหว่างฝ่ายซ้ายและขวา ในขณะที่เกษียรเห็นว่าแม้ว่าแนวคิดของธงชัยจะมีลักษณะที่มีพลัง แต่ก็กว้างเกินไปจนหาความเฉพาะเจาะจงให้กับเหตุการณ์ 6 ตุลา ไม่ได้ เกษียรจึงเสนอให้จำเหตุการณ์ดังกล่าวในลักษณะของชาตินิยมทางเลือก หรือชาตินิยมที่ไม่ใช้รัฐแทน

ในอีกด้านหนึ่ง เกษียรเสนอว่า งานของ สมศักดิ์ นั้นมีลักษณะที่เรียกว่า "หาร่วมมาก" คือมองว่าควรจดจำเหตุการณ์ 6 ตุลาเป็นเรื่องของคนที่ยอมตายอย่างสง่างามเพื่ออุดมการณ์สังคมนิยม ตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในช่วงเหตุการณ์ดังกล่าว ซึ่งในทัศนะของเกษียรนั้น แนวคิดเช่นนี้ก็แข็งทื่อเกินไป ด้วยไม่เข้าใจถึงสิ่งที่เป็นการประกอบสร้าง/ผสมผสาน (หรืออาจเรียกว่าเป็น local statement) สังคมนิยมในแบบที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ที่มาจากแนวคิดหลายสาย ตั้งแต่แนวคิดของฝ่ายค้านในเมือง พรรคคอมฯ และมาร์กซิสม์รุ่นแรกหลังปี 2490 และมีการผสมผสานระหว่างเรื่องของประชาธิปไตยและชาตินิยม ในนามของการต่อสู้เพื่อเอกราชทางการเมืองและเศรษฐกิจ และความเป็นธรรมทางสังคมในรูปลักษณะหนึ่งที่แตกต่างกันไปจากเดิม (ประเด็นเรื่องความเป็นชาตินิยมและประชาธิปไตยเดือนตุลา จะนำเสนอในหัวข้อถัดไป)

ในช่วงของการต่อสู้เรื่องของความทรงจำต่อเหตุการณ์ 14 และ 6 ตุลา นั้น โดยเฉพาะเหตุการณ์ 6 ตุลา นั้นมี งานของนักวิชาการอีกสองท่านที่น่าเสนอประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องนี้ในฐานะผู้ร่วมสนทนา (rejoinders) ได้แก่งานของ ยุक्ति มุกตวิจิตร (2539) ในเรื่องของบทบาทของแนวคิดเรื่องความรุนแรงในการสร้างความทรงจำของเหตุการณ์เดือนตุลา และ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2543) ในเรื่องของการอภัยวิธี

ยุक्ति เสนอว่า ความรุนแรงของทั้งสองเหตุการณ์ คือทั้ง 14 ตุลา 16 และ 6 ตุลา 19 นั้นกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างปรากฏการณ์ที่เรียกว่า 16 ตุลาคม ซึ่งเป็นเหตุการณ์ร่วมกันที่พูดถึงการที่นักศึกษาถูกกระทำด้วยความรุนแรง (ยุक्तिมองว่าสิ่งนี้คือ "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักศึกษา" ที่ถูกครอบงำด้วยแนวคิดเรื่องสงครามการนองเลือด และความเสียสละ ซึ่งกลายเป็น ลัทธิ (cult) หรือพิธีกรรมในการหลอมรวมผู้คนเข้าด้วยกัน ซึ่งในกรณีนี้ 16 ตุลา เป็นพิธีกรรมความตายแบบหนึ่ง ซึ่งนอกเหนือจากจะร้อยรวมผู้คนเข้าด้วยกันแล้ว ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของนักศึกษายังทำหน้าที่ครอบงำผู้ชม/ผู้ฟังด้วย

งานเขียนเรื่องอภัยวิธี ของชัยวัฒน์นั้น ชัยวัฒน์เสนอทางออกในเรื่องของประวัติศาสตร์บาดแผลที่สำคัญ คือการให้อภัย แต่ทั้งนี้ การให้อภัยนั้นจะต้องมีเงื่อนไขสำคัญอยู่หลายประการ ในประการแรก จะต้องมีการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้มาอยู่ในระนาบเดียวกันก่อนผ่านการต่อสู้ในแนวสันติวิธี กล่าวคือ การให้อภัยเกิดขึ้นไม่ได้หากผู้ให้อภัยยังอยู่ในสถานะเหยื่อซึ่งยังมีอำนาจน้อยกว่า ประการที่สอง การให้อภัยนั้นจะต้องเป่าการให้อภัยในแบบที่จำแล้วให้อภัยนั้นหมายความว่าต้องจำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไว้ แต่ต้องไม่ปล่อยให้ให้ความทรงจำดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ที่มีชีวิตปฏิบัติในปัจจุบันไปได้ และในประการสุดท้าย การให้อภัยนั้นจะต้องขึ้นได้ในกรอบคิดในเรื่องความยุติธรรมในแนวใหม่ที่หมายถึง ความยุติธรรมที่มีผลโรทางเปลี่ยนแปลง (transformative justice) ซึ่งหมายความว่าไม่ต้องไม่มองเรื่องของความยุติธรรมในแง่ของการเผชิญหน้าระหว่างมิตรกับศัตรู ไม่มองเรื่องการแก้แค้น หรือ ชดใช้ แต่ต้องเป็นความ

ยุติธรรมระหว่างผู้ให้อภัย และผู้รับการให้อภัย ซึ่งเกิดขึ้นจากการพูดคุยกันของทั้งสองฝ่ายที่มีความเท่าเทียมกัน และมุ่งที่จะอยู่ร่วมกันต่อไปในวันข้างหน้าร่วมกัน

2.2. ปมปัญหาของประชาธิปไตยในแบบ เดือนตุลา (ประชาธิปไตยแบบ 14 ตุลา):

ต่อเนื่องจากงานของเบน ที่กล่าวไว้ในปี ค.ศ. 1977 (2520) เราจะพบว่า แนวคิดที่เริ่มตั้งคำถามถึง “เนื้อหา” ของประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นและเรียกร้องกันมาในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 นั้นมีมากขึ้น ในระดับของการวิเคราะห์องค์ประกอบ การประกอบสร้าง (articulation) และ การทำงานของอุดมการณ์ประชาธิปไตยในแบบ 14 ตุลา กล่าวคือ ในขณะที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์นักศึกษาว่าด้วยเหตุการณ์เดือนตุลานั้นมักจะเน้นเรื่อง “รูปแบบ” ของประชาธิปไตยเดือนตุลาว่าเป่าเรื่องของการเรียกร้องประชาธิปไตยที่เป่าสิ่งตรงข้ามกับการปกครองภายใต้การรัฐประหารของจอมพลถนอม แนวคิดประวัติศาสตร์นิพนธ์นักศึกษา และประวัติศาสตร์การเมืองไทยของนักวิชาการมักไม่ค่อยอธิบายประเด็นปัญหาของเนื้อหาประชาธิปไตยในแบบ 14 ตุลา มากเท่าไรนัก

งานเขียนรุ่นใหม่ที่ทำให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจในเรื่อง ประชาธิปไตยในแบบ 14 ตุลานั้นเริ่มขึ้นอย่างจริงจังจากงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ชื่อ “ชาตินิยมในขบวนการประชาธิปไตย” (2535) ที่นำเสนอว่าแกนกลางสำคัญของการเคลื่อนไหวของขบวนการประชาธิปไตย 14 ตุลานั้นเป็นเรื่องของชาตินิยม² ทั้งนี้เริ่มต้นบทความของเขาโดยการชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 และ พฤษภาทมิฬ 2535 ตรงที่ว่า เหตุการณ์แรกนั้นมีเรื่องของอุดมการณ์ชาตินิยมเข้ามาส่วนร่วมในการต่อสู้กับเผด็จการ (แม้ว่าทั้งสองเหตุการณ์เป็นการต่อสู้เผด็จการทั้งคู่) นิธิอธิบายว่า ชาตินิยมของไทยนั้นคือแนวคิดในเรื่อง ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์ที่ พระมหากษัตริย์เริ่มขึ้นนับตั้งแต่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเนื้อหาหลักนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากเหตุการณ์ 2475 แต่อย่างไร นอกเหนือจากการเพิ่มเอาคำว่ารัฐธรรมนูญมาต่อท้าย และต่อมาเมื่อกองทัพเข้าครองอำนาจการเมือง คำว่ารัฐธรรมนูญก็ถูกตัดออก และกองทัพก็เข้าคุมอุดมการณ์ดังกล่าว

เมื่อชาตินิยมมีความสำคัญในการเรียกร้องประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์ก็อยู่ในฐานะแกนกลางของอุดมการณ์ชาตินิยม และอุดมการณ์ในการสร้างความเป็นไทยนั้น โดยส่วนมากแล้วก็เป็นการผสมผสานระหว่างแนวคิดเรื่องเชื้อชาติและความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ และในขณะเดียวกันก็ต้องสร้าง “ศัตรูร่วม” ของชาติขึ้นมา

นิธิชี้ให้เห็นว่า นอกเหนือจากการเรียกร้องรัฐธรรมนูญแล้ว การต่อสู้ในลักษณะของชาตินิยม อาทิ การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น และ อเมริกา นั้นก็มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลา เพราะว่าการจะต่อสู้กับศัตรูของชาติซึ่งหมายถึงระบบทุนนิยมโลกที่ประสานตัวกับนายทุนขุนศึกได้นั้น ก็จำเป็นต้องมีประชาธิปไตย และในขณะเดียวกัน เหตุการณ์ความขัดแย้งหลัง 14 ตุลา ก็เป็นเรื่องของการเผชิญหน้าระหว่าง ชาตินิยมสองกระแส คือชาตินิยมกระแสใหม่ (นักศึกษาที่ไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์) และชาตินิยมรูปแบบเก่า ขณะที่เหตุการณ์ พฤษภาทมิฬนั้น ประเด็นเรื่องชาตินิยมไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญในการต่อสู้กับเผด็จการ

² พึงสังเกตว่า เบน จบบทความของเขาในปี 1977 ว่า “ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ยกเว้นในกรณีของพรรคบอลเชวิคของเลนินได้แสดงเด่นชัดว่าไม่มีขบวนการปฏิวัติที่จะประสบชัยชนะได้ หากมิได้พิชิตหรือได้รับพรประทานของความเป็นนักชาตินิยม”

ทัศนะดังกล่าวของนิธิ นั้นได้รับการขยายผลในงานของเกษียร เตชะพีระ (2539) ที่ได้กล่าวไปแล้วในส่วนที่แล้ว โดยเกษียร อธิบายถึง "การก่อตัวของชาตินิยมตุลาคม" ซึ่งหมายถึง การมีองค์ประกอบ สามประการ ได้แก่ ประชาธิปไตย, อิงสามัญชน, และ เสมอภาคนิยม (DEMOCRACY, POPULISM, EQUALITARISM) โดยที่ "ประชาธิปไตย" ในความหมาย ปกครองตนเอง อันเป็นการเสนอทางเลือกแบบใหม่ที่นอกเหนือไปจากการเป็นชาติภายใต้อำนาจปกครองรวมศูนย์ของรัฐบาลทหาร "อิงสามัญชน" ในความหมาย เอาประชาสามัญชนชั้นล่างส่วนข้างมาก โดยเฉพาะในชนบทเป็นตัวตั้งเป็นหลัก เป็นแก่นแกน เป็นหัวใจของความเป็นชาติ อันเป็นการเสนอทางเลือกใหม่แทนชาติที่เป็นของหรือได้แก่ตัวชนชั้นนำนั่นเอง และ "เสมอภาคนิยม" ในความหมาย ต้องการความเสมอภาคในระดับที่ใกล้เคียงกันหรือไม่เกิดช่องว่างทิ้งห่างไกลกันจนเกินไปนัก ทั้งในทางสิทธิเสรีภาพ อำนาจและทรัพย์สินระหว่างคนในชาติเดียวกัน อันเป็นการเสนอทางเลือกใหม่แทนชาติที่คนส่วนน้อยร่ำรวยเรื่องอำนาจขณะที่คนส่วนใหญ่ยากจนไร้อำนาจ

ทั้งนี้ ชาตินิยมเดือนตุลา จะต้องเผชิญกับ กระแสคิดอื่นๆ สามกระแสได้แก่ "ชาตินิยมของรัฐบาลทหาร" ซึ่งชาตินิยมตุลาคม นั้นเป็นการปฏิเสธชาตินิยมของรัฐบาลทหารโดยตรง จึงถูกปราบปรามขยี้ทั้งทางการเมืองและกายภาพ ในเขตเมือง เมื่อ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 จนต้องแตกพ่ายเข้าป่าไป และ "แนวคิดสังคมนิยมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.)" ในความหมายของการต้องกำหนดระยะห่างกับแนวคิดของ พคท. เมื่อพวกเขาต้องออกจากป่า และ "อุดมการณ์โลกาภิวัตน์" ในความหมายของการต้องเผชิญกับแนวคิดของยุคพฤษภาทมิฬ ที่ไม่ได้มีศูนย์กลางความคิดในเรื่องชาตินิยมทางเศรษฐกิจ แต่เอาความเป็นไทยไว้เป็นจุดขาย และนิยมการบริโภคนิยม

งานของธงชัย วินิจจะกูล ที่ชื่อว่า "ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม: จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระดมพีไทยในปัจจุบัน" (2544) นำเสนอประเด็นที่น่าสนใจว่า แม่บทของประวัติศาสตร์ไทยนั้นเป็นแบบประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม ในความหมายที่ว่าพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถสามารถกอบกู้เอกราชจากการคุกคามของต่างชาติเอาไว้ได้ และมีสันติสุข รุ่งเรืองเหมือนแต่ก่อน โดยมีจุดสูงสุดอยู่ที่พระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ห้า

ธงชัยเห็นว่า แท้จริงแล้วประวัติศาสตร์ไทยที่เขียนนั้นสะท้อนการไปด้วยกันได้ระหว่างประวัติศาสตร์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับบรรดากฎมพี โดยเฉพาะการเสนอให้ "ชาติ" เป็นจุดหมายของประวัติศาสตร์ซึ่งกษัตริย์ในอดีตทรงเชิดชูรับใช้ มากกว่าลัทธิเอาบาทบาทของกษัตริย์ (เจ้าอาณานิคมกรุงเทพฯ) ออกไปจากความทรงจำ ดังในกรณีประวัติศาสตร์ หลัง 2475.

ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมนี้กลับมายิ่งใหญ่อีกครั้งในนามของราชาชาตินิยมใหม่หลัง 14 ตุลา ซึ่งธงชัยเห็นว่ายิ่งใหญ่มากกว่า สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เสียอีก ในความหมายของราชาชาตินิยมที่เป็นประชาธิปไตยและรับใช้ประชาชน แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับการบุกเบิกโดยกฤษฎาพิณวิฑูการที่ต่อต้านระบอบเผด็จการทหาร โดยมองว่าพระราชกรณียกิจนั้นเป็นต้นกำเนิดของเผด็จการทหาร และมองว่า รัชกาลที่เจ็ดเป็นพระราชบิดาของประชาธิปไตย และจุดเปลี่ยนสำคัญคือบทบาทของรัชกาลที่ 9 ที่ทำให้ราชาชาตินิยมองค์ปัจจุบันผูกพันกับประชาธิปไตย ผ่านเหตุการณ์ 14 ตุลา โดยธงชัย

ขยายความงานของเขาใน ปาฐกถาเมื่อ 2548 ที่ชื่อว่า "ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา" ที่เขาอภิปราย บทบาทของพระมหากษัตริย์ต่อแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในสังคมไทย ซึ่งมักจะเชื่อว่ากษัตริย์จะต้องอยู่เหนือการเมือง ซึ่งแท้จริงแล้ว เกี่ยวพันกับแนวคิดเรื่อง "กษัตริย์นิยมประชาธิปไตย" ที่ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่ช่วง ปลาย ทศวรรษที่ 2480 ในแนวคิดที่เรียกว่า "เอนกนิกรสโมสรสมมุติ" เพราะทรงได้รับเลือกจากปวงชน และอยู่ภายใต้กรอบรัฐธรรมนูญ และกรอบทางศีลธรรมอื่นๆ อาทิ ทศพิศราชธรรม

ดังนั้นการรื้อฟื้นบทบาทของกษัตริย์นั้นจึงทำขึ้นก่อนหน้าการขึ้นครองอำนาจของสฤษดิ์ ตั้งแต่ที่พระองค์ยังไม่ได้กลับมาสู่เมืองไทย

งานเขียนที่สมบูรณ์ในการขยายความแนวคิดนับตั้งแต่ เบน นิธิ เภษียร สมศักดิ์ และ ชงชัยก็คืองาน วิทยานิพนธ์ของประจักษ์ ก้องกีรติ ที่ต่อมาได้กลายเป็นหนังสือที่ชื่อ "และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา" (2548) โดยเฉพาะบทที่ 5 ในส่วนของ การรื้อฟื้นวาทกรรมจากอดีต ทั้งในส่วนของความคิดสังคมนิยม และ วาทกรรมกษัตริย์ประชาธิปไตย และ บทที่ 6 ซึ่งเป็นบทสรุป โดยเฉพาะการนำเอาพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 7 ซึ่งเป่าวรรคทองในเรื่องของการสละราชอำนาจ มาใช้เป็นปกในการต่อสู้เรียกร้องรัฐธรรมนูญในวันที่ 5-6 ตุลาคม 2516 ซึ่งมีการดึงออกมาใช้ครั้งแรกจากงานของทองตอกกล้วยไม้ ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ เมื่อปี 2511 (ดังที่นิสิตได้อ่านในสัปดาห์นี้) นอกจากนี้ยังเกิดแนวคิดการผสมผสานระหว่าง แนวคิดราชาชาตินิยม กับ กษัตริย์ประชาธิปไตย ในหมู่ปัญญาชนจนกลายเป็น "ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย" ภายหลังจาก เหตุการณ์ 14 ตุลา ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งผู้ปกป้องเอกราชของชาติจากการรุกรานของต่างชาติ และเป็นผู้คุ้มครองประชาชนชาวไทยจากเผด็จการ โดยประจักษ์เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวนี้ในท้ายที่สุดกลายเป็น เพดานทางภูมิปัญญาของประวัติศาสตร์การเมืองไทย ในปัจจุบัน (อาทิ แนวคิดเรื่องพระราชอำนาจ มาตรา 7 กษัตริย์ทรงอยู่เหนือการเมือง การถวายฎีกา เป็นต้น - พิชญ์)

กล่าวโดยสรุป การบรรยายในสัปดาห์นี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงคำอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงเดือนตุลา ที่แตกต่างหลากหลาย ในกรอบของความตึงเครียดระหว่าง ความทันสมัยทางการเมือง และ การเมืองของความทันสมัย ซึ่งส่งผลกระทบมาถึงแนวคิดทางการเมืองในยุคหลังเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวคิดในเรื่องของความทันสมัยทางการเมืองของนักรัฐศาสตร์กระแสหลักนั้นมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อการให้การสนับสนุนระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยครึ่งใบในสมัยเปรม ขณะที่แนวคิดในเรื่องการเมืองของความทันสมัยนั้นเริ่มจะมีอิทธิพลต่อการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองไทย โดยเฉพาะการเมืองของชนชั้นกลางก็เมื่ออย่างเข้าสู่ยุคของชาติชาย และพฤษภาทมิฬ เข้าไปแล้ว